Śląsk Cieszyński:
obrazy przeszłości
a tożsamość miejsc i ludzi

Nr 3391

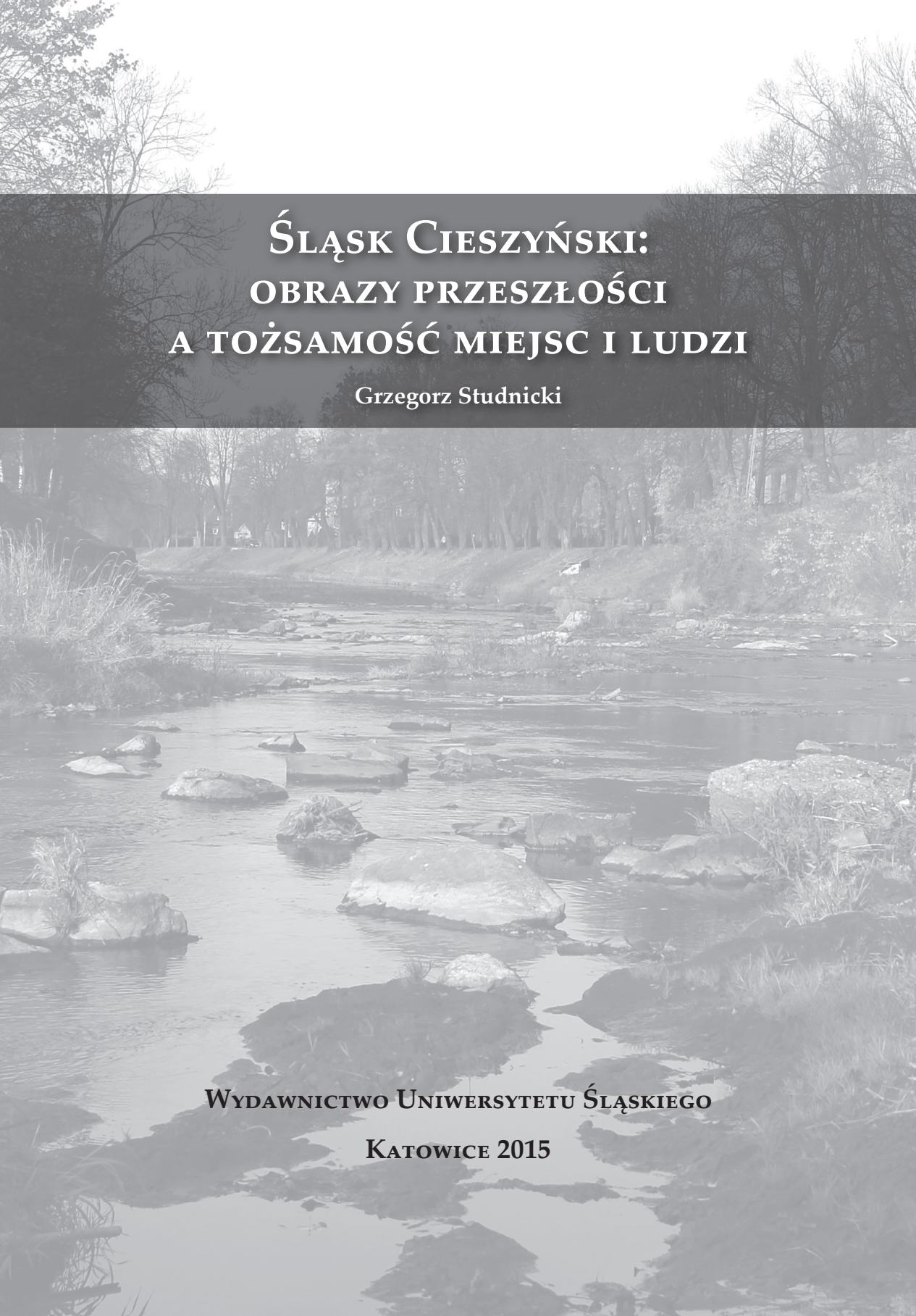

Śląsk Cieszyński: obrazy przeszłości a tożsamość miejsc i ludzi

Grzegorz Studnicki

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Katowice 2015

Redaktor serii: Publikacje Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji
Urszula Szuścik

Recenzenci
Janusz Spyra
Jakub Grygar

Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki" w latach 2011–2015.

NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI

Spis treści

Wprowadzenie 9

Zarys problematyki badawczej i związanych z nią zagadnień

Tożsamość – pamięć – zbiorowość 15
Tożsamość indywidualna i społeczna 15
Tożsamość a pamięć 20
Pamięć a historia 25
Tożsamość a tradycja 32
Tożsamość a przestrzeń 42

Źródła i procedury badawcze 45
Perspektywa badawcza 46
Charakterystyka badań i materiału badawczego 52

Obszar badawczy w ujęciu historycznym – kwestie narodowościowe, kulturowe i wyznaniowe

Charakterystyka badanego obszaru 63

Rys historyczny 68

Uwarunkowania kulturowo-społeczne 87

Uwarunkowania narodowo-wyznaniowe 92

Tradycja i pamięć minionego w działaniu

Podmiot wobec przeszłości 105
Dokumentowanie przeszłości a zmieniający się kontekst społeczno-kulturowy 110
Stowarzyszenia w służbie pamięci o przeszłości regionu 114

Cele edukacji regionalnej a przeszkody w ich osiąganiu 119
Promowanie regionu w instytucjach szkolnych i placówkach edukacyjnych 125
Szkolne izby regionalne 125
Scenariusze edukacji regionalnej 127
Szkolne zespoły folklorystyczne i programy artystyczne 129
Kilka słów o konkursach 132
Materiały promocyjne dla dzieci i młodzieży 140

Wybrane współczesne strategie odwoływania się do przeszłości Śląska Cieszyńskiego 142
Przywracanie pamięci i strategie odróżniające 146
Ślady „innego" 146
Mieć coś specyficznego... 151
Gry miejskie, widowiska historyczne, wizualizacje przeszłości... 155
Rekonstrukcje historyczne 163
Odtwarzanie mionionych epok 173
Folkloryzm, czyli folklor odtwarzany 177
Ludowość i zabawa 184
Między estetyką, instytucjonalizacją a utowarowieniem tradycji 189
Tradycja dofinansowana 197
Góralskość odgrywana i sponsorowana 202
Kulinaria – tożsamość od kuchni 208

Przeżywanie wspólnoty 216
Spotkania, zjazdy i genealogie 216
Stowarzyszenia uhistoryczniane 219
Bycie *tu stela* i nie *stela* 227
Budowanie wspólnoty pamięci 238

Mówiąc o miejscu, jego przeszłości i tożsamości

Kultura historyczna a kultura pamięci 243

Kalendarze regionalne Śląska Cieszyńskiego 246

Muzealizacja – narracja – tożsamość 255

Kalendarze a palimpsestowy charakter miejsc 261

Miejsce pamięci i tożsamości w wirtualnej rzeczywistości 270

Między tym, co „nasze", a atrakcją turystyczną

Śląskocieszyńska turystyka 279

Semiofory – nostalgiczne depozytariusze przeszłości 288

Przeszłość zmuzealizowana 296

Rekonstrukcja i rywalizacja 309

Dziedzictwo jako inwestycja i atrakcja 318

„Nieprofesjonalne" miejsca pamięci – ludzie, przestrzeń, opowieści 325

Przeszłość w spojrzeniu „innego" 332

O izbach regionalnych i muzeach Śląska Cieszyńskiego 336

Znaczenie miejsc pamięci 347

Pamięć zbiorowa – różnica – konflikt

Wojna na pomniki 353
- Pomnik jako znak 354
- Figury niezgody 360
- Wyznaczanie granic – „Ślązaczka" i Masaryk 367
- Historie w opozycji – spór o Šnejdárka 381
  - Różne wspólnoty, różne obrazy 382
  - Przeszłość, która dzieli 386
  - Walka na (narodowe) argumenty 389
  - Dwie wizje historii – dwie narracje 405
- Mapa jako nośnik pamięci w kontekście wojny na pomniki 416

Inne kwestie sporne 424
- Spięcia o podłożu religijnym i światopoglądowym 424
- Mit cesarza 443
- Odczytania PRL 446
- Wokół Podbeskidzia 451
- Przestrzeń przemilczenia 462
- Walka o współczesny obraz pamięci 473

Zakończenie 481

Wykaz wybranych muzeów, izb pamięci, izb regionalnych prywatnych oraz zakładanych przez organizacje pozarządowe 485

Wykaz najczęściej stosowanych skrótów 491
Objaśnienie skrótów stosowanych w zapisie wywiadów 491

Bibliografia 493
Publikacje książkowe i artykuły w czasopismach 493
Publikacje elektroniczne 516

Shrnutí 537

Summary 541

Wprowadzenie

Celem niniejszej publikacji jest ukazanie przeszłości, dziedzictwa i tradycji Śląska Cieszyńskiego jako źródeł współczesnej tożsamości jego mieszkańców budowanej w oparciu o pamięć historyczną, indywidualną i zbiorową – funkcjonujących w różnych społeczno-kulturowych kontekstach i wykorzystywanych w różnych obszarach życia społecznego. Autor śledzi przejawy odwoływania się do szeroko rozumianej przeszłości i tradycji Śląska Cieszyńskiego, a zwłaszcza działania podejmowane przez mieszkańców tego regionu w celu zachowania własnego dziedzictwa i zaprezentowania go innym bądź przekazania następnym pokoleniom. Choć działania te przybierają rozmaite formy i odbywają się w wielu miejscach, a ich adresatami są zarówno „tutejsi", jak i „przyjezdni", to niewątpliwie współtworzą one dyskurs zbudowany wokół tego regionu. Można je postrzegać jako współczesny przejaw regionalizmu, zestaw praktyk służących wytwarzaniu i podtrzymywaniu tożsamości kulturowej mieszkańców Śląska Cieszyńskiego, które ostatecznie mają stworzyć społeczno-kulturowy obraz regionu odróżniający go od wszystkich miejsc leżących poza jego granicami. Można je również widzieć jako ilustrację ogólniejszych mechanizmów towarzyszących kulturze pamięci oraz form, jakie przyjmują w regionie zróżnicowanym wyznaniowo i mającym cechy pogranicza.

Autor skupia się na współczesnych społecznych sposobach poszukiwania i dokumentowania śladów przeszłości Śląska Cieszyńskiego oraz tworzenia, przetwarzania, prezentowania i redystrybuowania wiedzy na jej temat. Wiążą się z tym pytania o czas, okoliczności, sens, znaczenie i cel odwoływania się do lokalnej przeszłości lub orientowania się na nią oraz o konsekwencje tych zabiegów dla mieszkańców regionu. Praca stanowi próbę przyjrzenia się sposobom wykorzystania lokalnej tradycji, przeszłości i dziedzictwa kulturowego regionu w celach duchowo-religijnych, społeczno-politycznych oraz praktyczno-komercyjnych.

Autor usiłuje ukazać związek między rzeczywistością z jej aktualnym porządkiem politycznym, ideologicznym, ekonomicznym, postępem technologicznym i globalizacją a przestrzenią przeszłości i tradycji, w której funkcjonują i definiują swoją tożsamość aktorzy społeczni jako mieszkańcy konkretnego miejsca (Śląska

Cieszyńskiego) oraz członkowie konkretnej wspólnoty (lub wielu wspólnot). Jest to również próba opisu sytuacji, w której różne układy kultury[1] pośredniczą oraz wzajemnie się uzupełniają (bądź konkurują ze sobą) w procesie przekazywania wiedzy, obrazów, reprezentacji czy wyobrażeń o przeszłości regionu. Wszystkie te zagadnienia rozpatrywane są w kontekście realiów Śląska Cieszyńskiego ujmowanego jako społeczno-kulturowa przestrzeń pogranicza, w obrębie której krzyżują się i manifestują swoją obecność rozmaite, nieraz konkurujące ze sobą tożsamości zbiorowe, za którymi stoją odmienne narracje na temat przeszłości oraz sposoby jej interpretowania i nadawania jej znaczeń.

Na materiał źródłowy wykorzystywany przez autora pracy składają się dane pochodzące z obserwacji działań w przestrzeni społecznej i publicznej skoncentrowanych na dokumentowaniu, upamiętnianiu i popularyzowaniu wiedzy na temat przeszłości oraz tradycji, wypowiedzi osób podejmujących te działania indywidualnie lub w ramach organizacji regionalnych (uzyskane na drodze przeprowadzonych przez autora wywiadów), a także z opracowań, fotografii i przedmiotów materialnych będących jednocześnie świadectwem i obiektem tych działań. Należy zaznaczyć, że przywołane działania i wypowiedzi w zdecydowanej większości prezentują polską perspektywę.

Praca składa się z kilku części, które można traktować jako samodzielne całości oscylujące wokół tematyki wpływu przeszłości i tradycji na współczesność Śląska Cieszyńskiego i jego mieszkańców. Łączy je postrzeganie czasu minionego (i jego reprezentacji) jako tworzywa narracji służącej budowaniu i podtrzymywaniu kulturowej tożsamości mieszkańców Śląska Cieszyńskiego oraz wyznaczaniu

[1] Zasadniczo w socjologii rozróżnia się trzy układy kultury, w których dokonuje się przekazu treści kulturowych: pierwotny, zinstytucjonalizowany oraz środków masowej komunikacji. Pierwsza kategoria odnosi się do osobistych, bezpośrednich relacji społecznych rozgrywających się m.in. w obrębie grup rodzinnych, sąsiedzkich, koleżeńskich itd. Układ ten charakteryzuje się m.in. spontanicznością, przechodniością ról nadawcy i odbiorcy posiadających podobne kompetencje kulturowe. Układ zinstytucjonalizowany, który jest sprofesjonalizowany, również charakteryzuje się relacją bezpośrednią, jednak nadawca i odbiorca występują w sformalizowanych rolach – pierwszy z nich jest pewnego rodzaju ekspertem. Jako przykład może służyć relacja przewodnik – turysta w muzeum, nauczyciel – uczeń czy prelegent – audytorium. Układ trzeci jest zapośredniczony przez środki masowej komunikacji, gdzie sprzężenie zwrotne między nadawcą i odbiorcą jest znacznie ograniczone bądź opóźnione – przykładem może być przekaz treści za pośrednictwem radia, telewizji czy prasy (A. Kłoskowska: *Socjologia kultury*. Warszawa 1983, s. 330–370). Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na internet, który w okresie kształtowania się koncepcji trzech układów kultury nie był tak powszechnie dostępny jak obecnie. W wielkim skrócie można powiedzieć, że to medium wydaje się przejawiać wiele cech wspólnych z trzecim typem układu kultury, ale jednocześnie stwarza jego użytkownikom możliwość, obok docierania do gotowych treści kultury, tworzenia swoich własnych treści, a także wymiany informacji, czego przykładem mogą być fora dyskusyjne, portale społecznościowe, blogi czy społecznie tworzone zasoby wiedzy (np. Wikipedia). Zdaniem Bogusława Sułkowskiego można wręcz mówić o kolejnym układzie kultury, jakim jest „kultura stowarzyszeń i wolontariatu", która jest czymś pośrednim między układem pierwotnym a zinstytucjonalizowanym (B. Sułkowski: *„Społeczne ramy kultury" czterdzieści lat później. Pięć modeli komunikacji kulturowej*. „Kultura i Społeczeństwo" 2011, nr 2–3, s. 5–33).

granic wyodrębniających wspólnoty pamięci, a zarazem jako materialnego zasobu wykorzystywanego w innych obszarach życia społecznego. Różnią się natomiast sposobem ujęcia tematu, a mianowicie ukazują to samo zagadnienie z różnych punktów widzenia zależnych od kontekstu, okoliczności oraz przyświecającego mu celu. Właśnie ta wielość spojrzeń ujawnia niejednokrotnie rysy i pęknięcia, skrajną odmienność poglądów i wartości, tak charakterystyczną dla tego wielokulturowego, wielowyznaniowego i wielonarodowościowego obszaru, w dodatku szarpanego przez konflikty społeczne i polityczne.

Rozdział pierwszy ma charakter wstępu teoretycznego i przybliża takie kategorie, jak tożsamość (indywidualna, społeczna, miejsca) i pamięć (a w jej polu oddziaływania również historia i tradycja) oraz ich wzajemne relacje w życiu jednostki i zbiorowości. Zawiera on również krótką charakterystykę metod, technik i procedur badawczych oraz wykorzystywanych źródeł.

Rozdział drugi koncentruje się na badanym obszarze i pokrótce opisuje dzieje Śląska Cieszyńskiego z uwzględnieniem zachodzących na tym obszarze przemian politycznych, ekonomicznych, społecznych oraz kulturowych, zwłaszcza tych uwypuklających jego pograniczny charakter.

Rozdział trzeci próbuje udzielić odpowiedzi na pytanie, dlaczego podmioty działające indywidualnie bądź w ramach różnych organizacji lub instytucji podejmują działania upowszechniające wiedzę na temat przeszłości i tradycji Śląska Cieszyńskiego. Przywołano w nim przykłady praktyk popularyzowania wiedzy o historii i kulturze regionu ujmowanej w kategoriach „naszej" tradycji regionalnej. Znalazły się tu także opisy wybranych spotkań tematycznie związanych z zagadnieniem śląskocieszyńskiej tożsamości – z jednej strony rozumianych jako przestrzeń, w której konstruowane są narracje o regionie i jego mieszkańcach, a z drugiej jako sytuacje umożliwiające uczestniczącym w nich jednostkom zamanifestowanie tejże tożsamości, współtworzące „chwilowe" miejsca pamięci oraz wytyczające granice między „tutejszymi", czyli „swoimi", a tymi „spoza", których uważa się za „obcych".

Rozdział czwarty omawia działania związane z budowaniem tożsamości miejsca za pośrednictwem narracji o przeszłości poszczególnych miejscowości Śląska Cieszyńskiego i zamieszkujących go społeczności lokalnych. Skupia się przede wszystkim na jednym z przejawów tego typu praktyk, czyli współcześnie wydawanych regionalnych kalendarzach książkowych, za pośrednictwem których publikujący w nich autorzy nadają przestrzeni fizycznej bądź poszczególnym elementom lokalnej topografii wymiar społeczno-kulturowy i historyczny. Rozważania te uzupełniają uwagi dotyczące możliwości wykorzystania w tym celu także internetu, który dzięki względnie otwartemu charakterowi oraz łatwości dotępu pozwala na tworzenie wirtualnych zasobów informacji na temat przeszłości regionu czy historii poszczególnych miejsc oraz wspomaga archiwizowanie wspomnień świadków minionych wydarzeń.

Rozdział piąty poświęcony jest powstającym w ostatnich latach turystycznym szlakom tematycznym oraz obiektom stanowiącym miejsca pamięci przekształcone w atrakcję turystyczną o charakterze muzealnym, a zatem prywatnym lub społecznym kolekcjom, izbom tradycji i izbom regionalnym. Autor rozważa, w jakim stopniu są one przestrzenią oddziaływania kultury pamięci, polityki tożsamości, edukacji i turystyki, kto i jakie treści chce przekazać za ich pośrednictwem, czego są wyrazem oraz w jakim zakresie odzwierciedlają społeczną potrzebę pamiętania i zakorzenienia w przeszłości.

Rozdział szósty koncentruje się na procesie przejmowania i ustanawiania władzy symbolicznej na danym terytorium. Opisuje sytuacje, gdy w przestrzeni publicznej pojawiają się materialne nośniki pamięci minionych wydarzeń, postaci lub procesów społecznych, kulturalnych i politycznych, których interpretacja i ocena są rozbieżne. Punktem wyjścia rozważań jest „wojna na pomniki", która ukazuje rozłam w funkcjonowaniu wspólnot pamięci budowanych wokół kategorii narodowych (głównie polskiej i czeskiej), a pośrednio językowych i wyznaniowych. Zjawisko to odsyła do problemu funkcjonowania odmiennych narracji związanych z przeszłością odzwierciedlających obecność różnych dyskursów światopoglądowych, narodowych czy religijnych. Autor analizuje przede wszystkim te praktyki odwoływania się do przeszłości, które służą legitymizowaniu, racjonalizowaniu oraz obronie własnej tożsamości narodowej i kulturowej. Wiąże się z tym problem roszczenia sobie prawa do upamiętniania przeszłości regionu i prawomocności tworzonych w tym celu reprezentacji czasu minionego oraz narzucania tych wizji i poglądów innym, dla których są one obce i nieakceptowalne. Mowa jest również o skonfrontowaniu porządku, którego źródłem jest lokalna rzeczywistość społeczno-kulturowa regionu z tym, który pochodzi spoza jego granic. Rozważaniom towarzyszy refleksja nad tym, do jakiego stopnia pojawiające się spory i symboliczne konflikty wokół upamiętniania regionalnej przeszłości odzwierciedlają relacje centrum – peryferia, a także „swój", „tutejszy", „miejscowy" w opozycji do „obcy", „inny", „zewnętrzny".

Grzegorz Studnicki

Těšínské Slezsko (Śląsk Cieszyński): obrazy historie a identity míst a lidí

Shrnutí

Kniha je věnována současné sociálně-kulturní praxi spočívající v odvolávání se na historii regionu, jakým je Těšínské Slezsko. Autor se soustředí především na skupinu regionálních veřejně činných osob, které nejednou vystupují v roli místních „depozitářů pamětí" nebo „strážců tradice". Jsou činní jako lokální lídři, samostatně nebo v rámci více či méně formalizovaných skupin, jakými jsou sdružení a spolky milovníků regionu nebo jednotlivých míst. Publikace je věnována především pamětní kultuře a kulturní paměti. Zahrnuje příklady forem aktivity jednotek nebo sociálních skupin soustředících se na minulost nebo historii, které slouží k zachování paměti a které se projevují ve veřejném prostoru (např. v podobě tzv. památných míst) nebo prostřednictvím textů kultury. Aktivity využívající sociálně šířené vědomosti o minulých dobách, o dávné kulturní praxi, postupech nebo podobách spojených s regionem Těšínského Slezska, reprezentování nebo obrazy minulosti oživované při té příležitosti, stejně jako odlišné způsoby jejich interpretování a hodnocení jsou analyzovány ve spojení se zohledněním otázek manifestace, konstruování a udržování kolektivní nebo kulturní identity obyvatel Těšínského Slezska. Tyto úvahy zahrnují také motiv křížení, prolínání, ale také vzájemné konkurence identit a identifikací vznikajících kolem takových kategorií, jako je region, národ nebo vyznání. V tomto ohledu připomínání nebo odvolávání se na minulost, stejně jako její příslušná interpretace a hodnocení slouží

k udržování identity, legitimizaci názorů, hodnot s ní spojených a k udržování rozdílů. Je to o to důležitější, že Těšínské Slezsko má charakter pohraničí.

Těšínské Slezsko je historický region, který je v důsledku procesů a politických rozhodnutí rozdělen již více než 90 let státní hranicí (její průběh se v době od roku 1920 do roku 1945 se v určité míře měnil), která v současné době vyznačuje jeho část patřící Polské republice a České republice. Je tedy především oblastí česko-polského pohraničí. Část českých obcí současného frýdeckého a karvinského okresu, zvláště ty, které sousedí bezprostředně s česko-polskou hranicí, tvoří oblast nazývanou z polské perspektivy Záolží (Zaolzie). V současné době ho obývá polská menšina čítající necelých 30000 osob; polská část Těšínského Slezska pak má relativně jednotný národnostní charakter. Je dobré si zapamatovat, že ve středověku byl tento region místem rivality států, které byly pod nadvládou polských Piastovců a českých Přemyslovců. Od 14. století se tento region stal jako lenní země součástí Českého království. Od doby korunovace Ferdinanda I. českým králem v roce 1526 se tento region až do roku 1918 nacházel pod nadvládou habsburské monarchie (od roku 1868 byl součástí Rakouska-Uherska). Po rozpadu habsburského soustátí došlo v roce 1919 k polsko-českému ozbrojenému sporu o státní příslušnost Těšínského Slezska. Tato otázka byla obnovena v roce 1938, v němž Polsko provedlo anexi Záolží. Za 2. světové války a okupace se značná část Těšínského Slezska stala součástí III. Říše. Po roce 1945 byly nové hranice vymezeny na hranicích z roku 1920.

Situování tohoto regionu a jeho politické osudy způsobují, že Těšínské Slezsko bylo po několik století místem pronikání a působení českých a polských vlivů. Nikoli bez významu byly také vlivy německojazyčné kultury a bezprostředního sousedství zemí, které byly součástí uherského království a v současné době představují území Slovenska. Je nutné dodat, že do ukončení 2. světové války a prvních poválečných let obývala tento region ekonomicky významná německojazyčná menšina, mající v oblasti své politické zastoupení. Zde se také rozvíjelo a zanechalo svou stopu šlonzacké hnutí (ruch ślązakowski), jehož stoupenci se hlásili k národní identitě Slezanů. Těšínské Slezsko je také různorodé z náboženského hlediska: dominují zde věřící římskokatolického i evangelicko-augsburského vyznání (jsou zde přítomna také jiná vyznání). Od konce 18. století do vypuknutí 2. světové války měli své místo ve společnosti také Židé.

Autor se věnuje provádění a strategiím vyvolávání obrazů minulosti v pohraničí, jakým je Těšínské Slezsko. Periferní charakter tohoto regionu vzhledem k politickému a správnímu centru jednotlivých států, jichž je součástí, způsobuje, že identita obyvatel osciluje mezi třemi rozměry: regionem, národním celkem a tím, co s sebou přináší globalizace (např. nadnárodní struktury jako je Evropská unie). Autor věnuje pozornost kategorii bytí „zdejším", kterou charakterizuje nářeční označení bytí *tu stela.* Může zahrnovat dvě úrovně: příslušnost

ke konkrétnímu místu vzhledem k místnímu společenství a dále k regionu. Bytí *tu stela* je utvářeno mimo jiné odvoláním se na události spojené s historií rodiny, sousedských skupin, dávných známostí, stejně jako znalostmi současných kontextů a společenských vztahů, sociálních vazeb a také identifikací se zdejším nářečím, kulturou, tradicí, znalostí historie regionu a jejím přijímáním za svou vlastní. Bytí *stela* je zároveň účastí ve společenství paměti, regionálních znaků a symbolů, které mají ochránit regionální identitu před stíráním ze strany národních vlivů a působení globalizace. Zároveň je regionální identita podrobována vlivům projevů (např. národních), které přicházejí zpoza hranic regionu, což dále diferencuje společnost regionu z hlediska národnostního a situuje je do různých společenství národních pamětí. Tento proces se týká také konfesního rozměru.

Publikace představuje pokus o zachycení sociálně-kulturních kontextů fungování historické, kolektivní (sociální) paměti, tradice a dědictví a dále způsobů jejich využívání v různých oblastech společenského života. Autor sleduje projevy a vybranou slovesnost o regionu vytvářené jeho obyvateli a dále to, čím jsou tvořeny. Všímá si jich nejen ve spojení s regionální kulturní identitou subjektů, které ji vytvářejí, ale také s konstituováním *signum loci* a *genia loci* tohoto fyzicky-geografického regionálního prostoru. V tomto smyslu nejsou pouze projevem zájmu o minulost a tradici spojenou s potřebou vlastní identity, ale také s potřebou stát se součástí dění vytvářejícího kulturní distingovanost regionu. Připomenutí reprezentace minulosti a lokálních tradic je analyzováno také v kontextu aktivit, které mají své místo v oblasti turistiky (např. kulturní) – jsou také součástí vytváření atrakcí a exotiky místa.

Autor publikace sleduje diskursivní počínání, které si vzájemně konkuruje, a zároveň osciluje kolem minulosti a identity obyvatel regionu, dění, jež má vytvořit reprezentaci kultury, tradici a historii Těšínského Slezska. Pro tento účel se zaměřuje mimo jiné na takové činnosti jako: vytváření památných míst (pomníky, pamětní tabule, soukromá muzea a regionální síně), vydávání lokálních monografií, regionálních diářů nebo turistických průvodců, organizování kulturních akcí, které se vztahují k regionálním tradicím, dědictví a historii regionu, podnikání činností, jejichž cílem je kultivování a navracení dávných tradicí (např. pastýřských), certifikování tradic a jejich „finanční podpora". Autor se také zkouší zabývat různými společenstvími paměti, které fungují na Těšínském Slezsku, a také neporozuměním a antagonismům, které se v té souvislosti objevují.

Grzegorz Studnicki

Cieszyn Silesia: the scenes of the past and the identity of places and people

Summary

The book deals with the modern social and cultural practices of invoking the past of the Cieszyn Silesia region. The author's main focus constitutes a group of regional activists, who frequently take up the role of local „depositaries of memory" or „guardians of tradition". As the local leaders they act alone or within more or less formalized groups such as associations or the region or the given town enthusiasts' societies. The publication is mainly dedicated to the culture of memory and the memory of culture. It encompasses the examples of individual or group activities focusing on the past or history, which serve to commemorate, and are displayed within public space (e.g. through memorials) or through cultural texts. The activities based on the socially distributed knowledge on the past times, past cultural practices, processes or characters associated with Cieszyn Silesia, the representations or scenes of the past brought to life through them, as well as diverse attitudes towards their interpretations and judgements thereof are analyzed alongside the issues of manifesting, creating and supporting the collective or cultural identity of the inhabitants of Cieszyn Silesia. These discussions also comprise the motif of the intersection, merging and competition of identities and identifications built around categories such as region, nation or faith. On this level, the reference to the past as well as proper

interpretation and judgement of it serves to sustain the identity, legitimize the attitudes and values associated with it as well as to sustain the differences. The importance thereof stems from the borderland nature of Cieszyn Silesia.

Cieszyn Silesia is a historical region which, due to political processes and decisions, has been divided by a border between the Republic of Poland and Czech Republic for over 90 years (from 1920 to 1945 the borderline was marginally relocated on several occasions). Therefore, it is mostly a Czech-Polish borderland. A number of Czech *gminas* of Frydek and Karwina *powiats*, especially those directly bordering the Czech and Polish border constitute the area referred to by the Poles as Zaolzie. At present it is inhabited by the Polish minority of less than 30 000 people; in turn, the Polish part of Cieszyn Silesia is relatively nationally homogeneous. It is worth remembering that in the Middle Ages this region was fought for by the nations led by Polish Piast dynasty and Czech Přemyslids. In the 14th century this area became part of the Kingdom of Bohemia as fiefdom. From 1526, when Ferdinand I was crowned the King of Bohemia, till 1918, it was governed by the House of Habsburg (since 1868 it was part of the Austro-Hungarian Empire). A Polish and Czech military dispute about the national status of Cieszyn Silesia occurred in 1919 after the collapse of the Habsburgs. This issue emerged again in 1938, when Poland annexed Zaolzie. During World War II and the occupation period the majority of Cieszyn Silesia became part of the Third Reich. The return to the borders of 1920 happened in 1945.

The location of the region and its political fate have made it a target of merging and influence, both Czech and Polish, for several centuries. Not without meaning were the influences of German language culture and the direct neighbourhood of the Kingdom of Hungary lands, which now are part of Slovakia. It should be mentioned that till the end of World War II and the following years this area was inhabited by the German speaking minority, which was significant in terms of economy and had political representatives. The Silesian movement, whose supporters promoted the national separateness of Silesians, left its mark here, too. Cieszyn Silesia is quite diverse in terms of faith with the majority belonging to the Roman Catholic Church and the Lutheran Church of the Augsburg Confession (other faiths are also present). From the end of the 18th century Jews had their place in this social landscape as well.

The author takes note of the practices and strategies of recalling the scenes of the past in the borderland of Cieszyn Silesia. The peripheral nature of the region juxtaposed with the political and administrative centres of both nations it is part of, causes the identities of its inhabitants to oscillate between three dimensions: the region, the nations and the effects of globalization (e.g. structures above the national scope, such as European Union). The author emphasizes the category of being "local", which is expressed by the dialectal phrase of *tu stela.* It can

comprise two levels: being considered part of a given town, that is local community or of a region. Being *tu stela* is confirmed through, among others, the recollection of events connected with the past of the family or neighbourhood groups, the knowledge of both old and new social contexts and relationships, social ties, the identification with the local dialect, culture, tradition and the knowledge of the history of the region and accepting it as one's own. Being *stela* comprises the participation in the community that shares memory, regional signs and symbols, which are meant to protect the local identity from fading out of the national narrations and the influence of globalization. The regional identity is also subject to the influence of discourses (e.g. national ones) originating outside of the region, which, in turn, diversifies the community in terms of the nation and splits it into different national commemorative groups. This process also happens on the level of faith.

This publication constitutes an attempt at grasping the social and cultural contexts of the functioning of historical and collective (social) memory, tradition or legacy as well as the methods for their usage in various spheres of social life. The author investigates the discourse the selected regional narrations created by the locals, and what they constitute. They are perceived not only in connection with the local cultural identity of individuals but also with the establishment of the *signum loci* and *genius loci* of the physical and geographical space. On this level, they are not only the object of interest in the past and tradition connected with the need of identity, but also part of the practices creating the cultural distinction of the region. The recollection of the representation of the past and local traditions is also analyzed in context of the activities within the scope of tourism (e.g. cultural one) since they are an element that generates the attractions and the exotic atmosphere of the region.

The author investigates the competitive discourse practices revolving around the past and the identity of the locals as well as the actions meant to constitute cultural or traditional representations of the past of Cieszyn Silesia. Therefore, he analyzes actions such as: the creation of memorials (monuments, memorial plates, private museums and exhibition rooms), the publishing of local monographs, regional calendars or guidebooks, the organization of cultural events associated with local traditions, legacies or the history of the region, the actions aimed at the cultivation or reintroduction of past traditions (e.g. herding ones), the certification of tradition and its "subsidy". The author also discusses commemorative groups operating in Cieszyn Silesia and various misunderstandings or antagonisms resulting therefrom.

Redakcja
Magdalena Bieniek

Korekta
Dominika Kielan

Zdjęcia
Grzegorz Studnicki

Przygotowanie do druku
PRE-TEKST, www.pre-tekst.com

Copyright © 2015 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336

ISBN 978-83-8012-781-4
(wersja drukowana)

ISBN 978-83-8012-782-1
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 34,0. Ark. wyd. 45,0.
Papier offset, kl. III, 90 g Cena 46 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, Spółka Jawna
ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek